

қоғамға пайданы әкелуі керек деп есептейді, сол арқылы адам өз еңбегінің жемісін қоғамда көре отырып еңбек етуге талпынады деген тұжырымға келеді.

Еңбектің субъективті мәнін түсінудің тұлғалық ерекшеліктерін біз еңбек субъектісінің кәсіби дамуынан, еңбектен қанағат алуы мен оған әсер етуші сыртқы және ішкі мотивациядан т.б. көре аламыз. Дүниеде қанша ағаш болса, ондағы жапырақтарда әртүрлі болып табылады. Сол сияқты, әр жеке адамның еңбектің мәнін түсінуі де әртүрлі. Олардың еңбекке деген субъективті көзқарасы да әртүрлі. Көбіне бұл жеке тұлғаның біліміне, қабылдауына, әлеуметтік ортасына, тәрбиесіне, танымдық процестеріне және т.б. байланысты болып табылады. Еңбек етудің субъективті мәнін түсіну жұмыс барысында атқарыған қызметтерінің нәтижесінен көрінеді. Еңбек субъекті – бұл белсенді қимылдайтын, зерттеп, өзгертетін, санасы мен еркі мол индивид немесе әлеуметтік топ. Еңбек ете отырып адам даму үстінде болады. Барлық тіршіліктің көзі еңбек болса, оны саналы атқаратын адам болып табылады. Адамның еңбегі қай кезде болмасын жоғары бағаланған. Ал, еңбек етудің субъективті мәнін түсінудің тұлғалық ерекшеліктерін жан-жақты зерттеу қазіргі кезде өте маңызды болып табылады. Бүкіл тіршіліктің бастауы еңбек болғандықтан, оны атқарушы адамның психологиялық және тұлғалық ерекшеліктерінің маңызын түсіну әрқашанда қызықты мәселе болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Адлер. Понять природу человека. СПб., 1997.
2. Толочек В. А. Современная психология труда. СПб., 2005.
3. Пряхников Е. Ю. Психология труда и человеческого достоинства. М., 2014.
4. Леонова А. Б., Чернышева О.Н. Психология труда и организационная психология: Современное состояние и перспективы развития: Хрестоматия. – М., 1995.
5. Зеличенко А.И., Шмелев А.Г. К вопросу о классификации мотивационных факторов трудовой деятельности и профессионального выбора //Вестник МГУ. Сер. 14. Психология. – 1987. – № 4.

МЕКТЕП ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әшірәлі Қ. Б.

(4 курс, психология мамандығы)

Психол.ғ.к., доцент м.а. Н.М. Садықованың жетекшілігімен
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

XXI ғасырда көптеген мамандар неке және отабасы мәселесіне назарын аударып отыр. Олардың қызығушылықтарының себептері ажырасудың санының көбеюі, бала туылуының төмендеп кетуі, некедегі тұлғааралық қатынастың қанағаттанбауы, отбасындағы бала тәрбиесінің нашарлауы және басқада мәселелер. Бүгінгі таңдағы еліміздің экономикалық – әлеуметтік жағдайдың аумалы – төкпелі кезеңіндегі қиындықтар, рухани – қажеттіліктердің тапшылығы отбасындағы ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынасы күрделеніп, сонымен қатар отбасындағы психологиялық ахуалдың нашарлауына әкеліп соғып отыр. Бала тәрбиесінің қайнар көзі оның – отбасы. Осы шағын әлеуметтік топ бала үшін өмір мектебі. Баланың болашағы, білімі, мәдениеті отбасындағы ата – ананың еңбегіне, тәлім-тәрбиесіне байланысты. Сол себепті, әрбір ата-ана өз баласының білімді, мәдениетті, жан – жақты дамыған нағыз адам етіп тәрбиелеуге міндетті.

Адамды адам ететін қоршаған орта және тәлім тәрбие десек мектеп жасына дейінгі балалардың тұлғалық қарым-қатынас қабілеттерінің қалыптасуына отбасы, отбасылық қарым-қатынас, отбасының психологиялық ахуалы, мектепке дейінгі мекемелердегі тәрбиелеу стилінің маңызы зор екенін естен шығармаған жөн. Тіпті, бір ортада өскен, бір әке, бір шешеден туған балалардың өзара бір-бірінен тұлғалық сапаларымен қатар тұлғалық қабілет ікемділіктерінің табиғаты жағынан да бір-бірінен ерекшеленетіні табиғи заңдылық болып табылады.

Әртүрлі әлеуметтік факторлардың арасында мектеп жасына дейінгі балалардың психикалық дамуына әсер ететін ең маңызды факторлардың бірі ол – отбасы. Себебі, отбасы – тәрбиенің негізгі институты. Отбасынан үйренгенін адам өмір бойы санасында сақтайды. Отбасының маңызды болу себебі, адам өмірінің біршама уақытын отбасында өткізеді. Отбасында тұлғаның негіздері қалыптасады. Анасы, әкесі, бауырлары, атасы, апасы және де басқа туыстармен арадағы қарым-қатынас бала дүниеге келе салғаннан басталады. Және осы адамдармен қарым-қатынас орнату арқылы балада тұлғалық құрылымы қалыптаса бастайды.

А.Н. Леонтьев пен Д.Б. Элькониннің топтастыруы бойынша, баланың жеке тұлғалық дамуын, эмоциялық қарым – қатынас, айлалы әрекет, заттық -құралдық іс-әрекет, сюжеттік – рөлдік ойындар және

оқу сияқты жетекші іс -әрекет түрлерінің ауысуы барысында талданып отыратыны анықталды. Баланың тұлғалық дамуының генетикалық талдау ұстамын қарастырғанда, Д.Б. Элькониннің кезеңдері бойынша психикалық даму кезеңдерін ерекшелеп, негізгі жаңа білім беру жүйесі тұлғалық жетістіктермен үйлесімін табады [1]. Э. Элькониннің кезеңдері бойынша тұлғаға жаңа білім берудің тірегі, бұл сенім, дербестік, еркіндік, бастама жасаушылық деп қарастырылған. Бала дамуының өзіндік қисын тұжырымын түсіндірмей, жас ерекшелігінің психологиялық маңызын және генетикалық міндетін талдамай, баланың жаңа білім алуудағы жетістіктерінің заңдылықтарын түсіну қиын.

Л.Ф. Обухова бала дамуының ерекшелігінің түсініктерін түрлі авторлардың теориясымен (биогенетикалық, конвергенциялық, психоаналитикалық, әлеуметтік үйрену теориялары және Ж. Пиаженің генетикалық даму психологиясы т.б.), салыстыра отырып, бұл Л.С. Выготскийдің мәдени – тарихи даму теориясы мен психологиялық жастың құрылымында толық көрсетілді деген қорытындыға келді[2].

Туғаннан бастап мектепке барғанға дейінгі кезеңде (баланың дүниеге келуіне байланысты оның өмір сүру жағдайын кенет өзгертетін дағдарысты айтпағанда) бала үш дағдарыс сәттерін; бір жаста, үш жаста және ақырында, жеті жаста басынан кешіреді. Осыған сәйкес бұл кезеңде үш жас шағы кезеңдері бөлініп шығады; нәрестелік шақ (туған күннен бір жасқа дейін), сәбилік шақ (бір жасқан үш жасқа дейін) және мектепке дейінгі балалық шақ үш жасан жеті жасқа дейін).

Мектептің рөлі балаға адамның нақты қызметінің әр түрі үшін (қоғамдық өндірістің, ғылымның) қажетті білім мен іскерлікті үйрету және психикалық сапаларды дамыту болып табылады. Бала туғаннан бастап мектепке барғанға дейінгі кезеңнің маңызы қоғамда өмір сүру үшін қажетті адамның жеке басының психикалық сапалары мен қасеттерін қалыптастыру болып табылады. Бұларға тілді игеру, тұрмыс заттарын қолдану, кеңістікпен уақытты бағдарлауды дамыту, қабылдау, ойлау, елестегудің т.б адамға тән формаларын өрістету, басқа адамдармен өзара қарым-қатынастың неіздерін қалыптастыру, әдебиет пен өнердің туындыларын оқып, үйрене бастау жатады.

Қазактың көрнекті ғалымы, профессор С.М. Жақыпов адамның психикалық дамуы оқыту процесі әсерінен тыс болмайды, ол үшін оқытушы мен оқушы арасында нақты байланыс, оқытудың формасы мен мазмұны екі жақты біріккен іс-әрекетте орныдалады деген. Педагогикалық іс-әрекеттегі тәуелділік және оны орныдау процесі кезіндегі қарым-қатынастың туу себептері, сонымен қатар қоғамдық ортадағы өмірдің тәуелділі, пікірлесушілердің арасындағы қарым-қатынастың түрлері. Қарым-қатынастың түрлері адамның дүниеге келген күнінен бастап жас ерекшелікке қоршаған ортаның ықпалына байланысты дамиды [3].

Сәбилік шақта үлкендермен қатынас жасауға қажеттіліктің, таяудағы қоршаған заттарға қызығушылықтың пайда болуы мыналарға байланысты: бала мүмкіндігінің өскенін ескере отырып үлкендер олармен қарым -қатынасты өзгертеді, қандайда зат немесе қимылдар жайлы қатынас жасауға көшеді, үлкендер балалар үшін сан алуан заттың, қимыл жасауға арнайы бейімделген заттардың (пирамидалар, қуыршақтар, құм салғыштар) ерекше әлемін жасайды.

Үлкендердің қимылдарына және өзара қарым-қатынасына араласу қажеттілігінің пайда болуы, қызығудың тікелей қоршаған ортадан шығып кетуі, сонымен бірге осы қызмет процесінің өзіне (оның нәтижесіне емес) қызығудың бағытталуы – мектеп жасына дейінгі балаларды басқалардан бөліп көрсететін және сюжетті – рөлді ойыннан көрініс табатын негізгі белгілер. Бұл белгілер мектеп жасына дейінгі балалардың басқа адамдар арасындағы алатын орнының екі жақтылығын белгілейді. Бір жағынан, баладан адамның қылықтарын түсінуді, жақсылық пен жамандықты айыра білуді, мінез – құлық ережелерін саналы орындауды талап ете бастайды. Екінші жағынан, баланың бүкіл өмірлік қажеттерін үлкендер орындайды, оған қатаң жауапкершілік жүктелмейді, оның іс – нәтижесіне ересектер елеулі талап қоймайды.

Дамудың әрбір жас шағы кезеңдерінің дамуына тән баланың қоғамдағы психикалық белгілердің байланыстығы баланың бір кезеңнен екіншісіне өтуін түсіндіріп бере алмайды. Бұл өту кезеңінің алдында баланың өзінің басқа адамдар арасындағы орнына қанағаттанбауы және ол орынды өзгертуге ұмытылуы пайда болады. Осы кезең ішіндегі дамудың мынадай сәті туады: баланың өсіп келе жатқан мүмкіндіктері – оның білімі, іскерлігі, психикалық сапалары – ескі тұрмыс қалшымен, қызметтің және айналасындағы адамдардың қарым -қатынасының ескі түрлерімен қайшылыққа ұрындырады. Бала өзінің жаңа мүмкіндіктерін сезінеді де осының алдында ғана қызықтырған іс – әрекетке ынтасын жояды. Ол үлкендермен жаңа қарым -қатынас жасауға ұмытылады. Бұл қайшылық дағдарыс ретінде көрінеді, қарым -қатынас жасалған жоқ[4].

Психикалық даму барысында пайда болған және жаңа қажеттер мен қызығушылыққа итермелейтін, сондай – ақ іс-әрекеттің жаңа түрінде игеруге бастайтын қайшылықтар психикалық дамудың қозғаушы күштері болып табылады. Егер бұл қайшылықтар тумаса, психикалық дамудың негізгі кезеңінен екіншісіне өту мүмкін болмас еді, және бала сол жеткен дәрежесінде қалып қояр еді, өйткені оның ілгері ұмтылуға, үлкендер үйреткен нәрсені игеруге ынтасы болмас еді.

Біздің елімізде мектеп жасына дейінгі балаларға қоғамдық тәрбие берудің ықпалы әрдайым өрісін кеңейтіп келеді. Баланың туғаннан бастап жеке адам болып саналуы, бала дамуының психология ғылымында маңызды мәселе болып саналады. Бала дамуының психологиялық жағын зерттеу арқылы ерекшеліктерге тән қасиеттердің, сапалардың қалай пайда болатынын ашуға тырысамыз. Баланың жеке адам болып қалыптасуында қарым – қатынас негізгі рөлді атқарады.

Көптеген жылдардан бері осы қарым – қатынастың табиғи заңдылығы, оның жас және жеке ерекшеліктері, дамуы мен өзгерістері психология ғылымында негізгі зерттеу саласына айналады. Баланың өз құрбыларымен қарым – қатынасын дұрыс жолға қоя білуі баланың қандай адам болып қалыптасуына қатты әсер етеді. Бірақ осыны қалай қоя білу керек? Міне осы күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың көпшілігі балабақшаларда тәрбиеленіп өз қатарларымен сонда жақсы араласады. Балаларды тәрбиелеудің ең қажетті бөлшегі тәрбиешінің балалардың бір – біріне деген қарым – қатынасын жақсы ұйымдастырып, қадағалап отыры болып табылады. Отбасылық тәрбиеде және басқа балалармен қарым – қатынас бала психикасының дамуында өз пайдасын беріп отырады. Қарым – қатынас жүрісінде баланың жеткіліксіз қанағаттандырылуы оның ары қарай эмоционалды сезімділікке, каталдыққа, әлемге бастапқы сенімсіздігінің қалыптасуына алып келеді. Қарым – қатынас бала қандай ортада өсседе, адам үшін өмірлік маңызы бар қажеттілік болып табылады. Егер ересектер балалардың қарым – қатынасқа түсуге түрткі болатын ішкі қажеттілікті тануға үйретпесе де, онда бала оны түсінбейді және оған дұрыс жауап бере алмайды. Осы қарым – қатынас сферасындағы сәтсіздік өзінің артынан басқа да сәтсіздіктердің болуына алып келеді, себебі, олар бір – бірімен өзара байланысты, бірақ әрқайсысы өзінің заңымен дамиды.

Бала және жас ерекшелік психологиясын А.Н. Леонтьев, В.С. Мухина т.б., көптеген зерттеушілер қарастырған. М.И. Лисинаның басқаруымен психикалық дамуы және мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеу лабораториясында зерттесуден өткен. Осы лабораториялық зерттеулердің нәтижесінде балалардың бірінші қарым – қатынасының пайда болуын және өзгеріп отыруын зерттеді. Танымал психологтар Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейннің пікірлері бойынша баланың психикасының дамуы әке – шешесінен балаға ауысады. Балалық шақта бала отбасынан алған тәлім – тәрбие арқасында психикасы қалыптаса бастайды. Сонымен қорыта айтқанда, психика көптеген өзгерістерге ұшырап отырады. Балаға тек ересектермен ғана қарым – қатынас жасап отыруы мүмкін емес, ол өз қатарындағы балаларға тартып тұрады.

Баланың психикалық даму кезеңдерінің тарихи табиғаты болғандықтан, олар өзгермей тұра алмайды. Жоғарыдағы көрсетілген кезеңдер баланың қазіргі қоғамдағы тұрмыс жандайын көрсетеді. Бұл кезеңді мәденеті дамыған бүкіл елдердің балалары қандай түрде болса да басынан кешіреді. Алайда әрбір кезеңнің жас шағының шегі сын кезеңдердің пайда болуы тәрбиедегі әдеттерге, дәстүрлерге, әр елдегі оқу жүйесінің ерекшеліктеріне байланысты елеулі түрде өзгеріп отырады.

Психикалық дамудың бірдей жас шағы кезеңіндегі балаларды біріктіретін негізгі психологиялық белгілер дәрежеге дейін балалардың неғұрлым жеке психологиялық ерекшеліктерін де анықтайды. Бұл, мысалы, сәбилік шақтағы немесе мектеп жасына дейінгі бала үшін типтік болып келетін зейін, қабылдау, ойлау, елестету, сезім, мінез – құлықты ерікті түрде басқару ерекшеліктері туралы айтуға мүмкіндік береді. Алайда, балалардың оқытуын өзгерту кезеңінде мұндай ерекшеліктер өзгертуі, қайта құрылуы мүмкін [5].

Психикалық сапа өзінен – өзі пайда болмайды, ол баланың іс – әрекетіне сүйеніп жүргізілетін тәрбие және оқыту барысында қалыптасады. Сондықтан белгілі бір жастағы балаға оның тәрбиесі мен үйрету жайын ескермей, жалпы психологиялық мінездеме беру мүмкін емес. Психикалық дамудың әр кезеңдегі балалар бірінен – бірі психикалық сапалары әр түрлі болғандығымен емес, оларда тәрбие мен оқытудың белгілі жағдайында әр түрлі сапалар қалыптаса алатындығымен өзгешеленеді, ал жас шағының психологиялық мінездемесі алдымен баланың осы шағында жасауға болатын қажет психикалық сапаларын анықтаудан тұрады.

Мектепке дейінгі жаста бала біршама тұрақты жан дүниесіне ие болады, ал мұның өзі әл де болса толық қалыптаса қоймаған, бұдан әрі де дамып жетілуге қабілеті бар, жеке адам деп санауға бастапқы негіз болады.

Мектеп жасына дейінгі баланың даму шарттары алда өткен жас кезеңі шарттарынан айтарлықтай өзгеше. Оған үлкендер тарапынан қойылатын талаптар да едәуір арта түседі. Қоғамдағы жалпыға бірдей міндетті мінез-құлық ережелерін, қоғамдық мораль нормаларын сақтау – өзекті талапқа айналды. Осының бәрі баланың жеке басын қалыптастырады, оған қоса адамның жеке басын қалыптастырудағы әрбір жаңа қадам шарттардың ықпалын өзгертеді, одан әрі тәрбиелеу мүмкіндіктерін арттырады. Адамның жеке басының даму шарттары дамудың өзімен тығыз кіріккендігі сонша, оларды практика жүзінде ажырату мүмкін емес.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

1. Леонтьев А.Н. Психологические основы развития ребёнка и обучения. – М.: Смысл, 2009. – с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – СПб.: Питер, 2008. – с.
3. Джакупов С.М. Психология познавательной деятельности. – Алма-Ата, 1992. – 195 с.
4. Бурменская Г.В. Хрестоматия по детской психологии. От младенца до подростков. – М.: МПСИ, 2008. – 656 с.
5. Волков Б.С., Волкова Н.В. Практические вопросы детской психологии. – СПб.: Питер, 2009. – с.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У СТУДЕНТОВ

Әбдіжаліл А.Қ., Баятанова

(4 курс, психолог)

Под руководством проф. Ахтаевой

Казахский национальный университет имени аль-Фараби

e-mail: kulmakhanovaaaida@gmail.com

В условиях стремительных социально-экономических преобразований и возрастающей конкуренции на рынке труда каждый человек стремится быть успешным, востребованным, конкурентноспособным. В рамках программы разработчика программы тренингов личностного роста и развития человеческого потенциала получившего мировую известность, Д. Беккера: «Человеческий ресурс – это самый главный потенциал Казахстана... Я вижу, что люди в Казахстане очень хотят развивать свои лидерские и управленческие качества и укреплять предпринимательский дух» [1]. В этих программах личностного роста подчеркивается, что существует два условия успеха личности: [2]

1. Постановка и достижение целей
2. Построение правильных взаимоотношений с окружающими.

Социальный интеллект позволяет человеку правильно понимать различные аспекты межличностных взаимоотношений, понимать и предсказывать поведение других людей в процессе межличностных взаимоотношений. По сути, именно социальный интеллект лежит в основе построения правильных взаимоотношений с окружающими, а значит является одним из важнейших условий, обеспечивающих успешность человека.

Нужно сказать, что понятие «социальный интеллект» в психологии появилось относительно недавно. Впервые это понятие употребил Э. Торндайк, обозначив им дальновидность в межличностных отношениях и приравняв его к способности мудро поступать в человеческих отношениях. Торндайк рассматривает социальный интеллект как познавательную специфическую способность, которая обеспечивает успешное взаимодействие с людьми, основная функция социального интеллекта – прогнозирование поведения. Таким образом, социальный интеллект – это система социальных способностей человека, которая обеспечивает успешность социально-коммуникативных взаимодействий.

Традиционно социальный интеллект определяют через понятия «способность или социальная способность». Можно сказать, в диагностическом плане, что социальный интеллект – это способность решать социально-коммуникативные задачи. И поэтому можно сказать, что социальный интеллект – это способность «интеллект», в ряду других видов интеллекта, но напрямую не связанный с общим академическим интеллектом. Но необходимо, подчеркнуть, что социальный интеллект – это не сумма отдельных социальных способностей, а системное образование, включающее эти способности.

Как показал анализ литературы социальный интеллект связан с лидерскими способностями. Социальный интеллект влияет на эффективность лидерства, стили лидерства [3,4]. Лидерские способности – «это способность человека воздействовать или влиять на социальные члены» [4].

В современном мире...